

УДК 347.779:001

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.3.10>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Кот Олексій Олександрович,

доктор юридичних наук, професор,
директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Булат Євгенія Анатоліївна,

доктор юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий
співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Якубівський Ігор Євгенович,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу приватноправових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У статті визначені концептуальні напрями подальшого розвитку цивільного законодавства у сфері інтелектуальної власності і надані пропозиції з урахуванням європейського досвіду у їх застосуванні.

Проаналізовано, що оновлення чинного законодавства у зазначеній сфері має корелюватися з євроінтеграційним вектором розвитку нашої держави, що передбачає поступове наближення до європейських цінностей і норм, зокрема, в частині адаптації вітчизняного цивільного законодавства до законодавства ЄС. Визначено, що економічні переваги у найбільш високорозвинених країнах світу формуються саме за рахунок ефективної і дієвої системи правової охорони інтелектуальної власності як ключової складової інноваційного розвитку. Висвітлено необхідність збереження наукового, інтелектуального потенціалу через створення сприятливих чинників для стимулювання і підтримки наукової активності, напрацювань і розробок, які створюються, у тому числі, у воєнно-промисловому комплексі.

У статті визначено, що результати цільових фундаментальних досліджень, які спроможні визначити найбільш ефективні напрями і необхідну базу для створення високотехнологічних і технічних рішень і потребують сьогодні належної правової охорони. На сучасному етапі існує правова охорона окремих технічних і технологічних рішень через видачу на них охоронних документів – патентів. Разом з тим, поза увагою залишаються результати фундаментальних наукових досліджень, які спроможні визначити найбільш ефективні напрями і необхідну базу для створення високих технологій.

Запропоновано удосконалити механізм правової охорони результатів цільових фундаментальних наукових досліджень, як бази для створення новітніх технологій, принципово нових технічних і технологічних рішень, забезпечити таку охорону шляхом ухвалення відповідного Закону або внесення змін до окремого законодавства, дотичного до зазначеної сфери з урахуванням європейського досвіду.

Ключові слова: інтелектуальна власність, правова охорона, євроінтеграція, інтелектуальний потенціал, результати фундаментальних досліджень, високотехнологічні рішення.

Kot Oleksii, Bulat Yevheniia, Yakubivskyi Ihor. Conceptual directions for the further development of civil legislation in the context of intellectual property

The article outlines conceptual directions for the further development of civil legislation in the field of intellectual property and provides proposals with due regard to the European experience in their application.

It has been analyzed that updating of current legislation in this area should correlate with the European integration vector for the development of our country, which implies a gradual alignment with European values and standards, particularly in terms of adapting national civil legislation to the European Union Law. It has been established that economic advantages in the most highly developed countries of the world were formed precisely through an effective and efficient system of legal protection of intellectual property as a key component of innovative development. The article highlights the necessity of preserving scientific and intellectual potential through creation of favorable conditions for stimulating and supporting scientific activity, research and developments, including those within the military-industrial complex.

The article determines that the results of targeted fundamental research, which contribute to the application of the most effective directions and the necessary basis for the creation of high-tech and technical solutions, require proper legal protection today. At the present stage, there is legal protection of individual technical and technological solutions through the issuance of protective documents – patents. At the same time, the results of fundamental scientific research, which are able to determine the most effective directions and the necessary basis for creating high technologies, remain unattended.

It is proposed to improve the mechanism for legal protection of the results of targeted fundamental scientific research, as a basis for the creation of advanced technologies and fundamentally new technical and technological solutions. Such protection should be ensured through the adoption of an appropriate Law or introduction of amendments to the specific legislation related to this field with due regard to the European experience.

Key words: intellectual property, legal protection, European integration, intellectual potential, results of fundamental research, high-tech solutions.

Постановка проблеми. Останні події, які відбулися у чинному цивільному законодавстві свідчать про наявність трансформаційних змін, які є показником його подальшого розвитку і зумовлені необхідністю швидкого реагування на виклики часу. Скасування Господарського кодексу і подальша рекодифікація (оновлення) цивільного законодавства потребують внесення змін до всіх книг ЦК України і, зокрема, Книги 4 «Право інтелектуальної власності». Водночас, євроінтеграційний шлях, який обрала Україна, потребує наближення національного законодавства до європейських цінностей і стандартів з урахуванням європейського досвіду і міжнародної практики у зазначеній сфері. Що і зумовило доцільність визначення подальших концептуальних напрямів розвитку сфери інтелектуальної власності, за якими потрібно буде здійснювати кроки, пов'язані з його удосконаленням і приведенням до норм і стандартів Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомими правниками і дослідниками було приділено увагу питанню концептуальних основ у розвитку цивільного

законодавства та інтелектуальної власності, що знайшло своє відображення у відповідних наукових працях, монографіях і дослідженнях, зокрема: «Концепції оновлення цивільного кодексу України», підготовленою колективом авторів у 2020 р., «Рекодифікації цивільного законодавства України: виклики часу» за заг. ред. Н. С. Кузнецової, 2021 р., статтях і дослідженнях О. О. Кота, Н. С. Кузнецової, А. Б. Гриняка, М. М. Великанової, І. Є. Якубівського, О. П. Орлюк, Ю. М. Капіци, Г. О. Андрощука, О. Ф. Дорошенка, О. І. Харитонової, О. Е. Сімсон, А. О. Кординця, О. В. Кохановської, тощо. Окремі аспекти до обґрунтування нормативного підґрунтя і забезпечення правової охорони фундаментальних наукових досліджень представлені у дослідженнях і працях таких зарубіжних авторів, як Урсула фон дер Ляйен, Марія Лептин, Марія Габріель, Курт Декетелер, Маїрі Сакеларіаду, Ян Палмовський та інших.

Метою дослідження є визначення концептуальних напрямів з оновлення цивільного законодавства у сфері інтелектуальної власності та надання пропозицій в контексті подальшої євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі Україна опинилася у надзвичайно складних умовах через війну, яку розв'язала Росія. Ця війна ще триває і її наслідки не забарилися відбитись на всіх сферах життя українського суспільства. Водночас, сталий розвиток національної економіки, її подальше процвітання та конкурентоспроможність на ринку інновацій забезпечуються інтелектуальним і людським потенціалом. Україна завжди мала конкурентоспроможний людський ресурс, здатний конкурувати та створювати найкращі наукові досягнення та інтелектуальні інвестиції. Але внаслідок повномасштабного російського вторгнення українське суспільство та людський потенціал зазнали найбільших втрат. Тому одним з найголовніших завдань, які постають перед державою, є необхідність збереження людського потенціалу України [1, с. 7].

У той же час питання, які постають сьогодні перед суспільством, свідчать про необхідність трансформаційних змін, переоцінки цінностей і підходів до формування можливостей у забезпеченні подальшого розвитку. Такі зміни стосуються необхідності відновлення економіки з залученням і використанням новітніх технологій та інноваційно-цифрових ресурсів, економіки з інноваційно привабливими підходами [2, с. 82].

За даними, наведеними у «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» Інноваційним табло ЄС, що включає дані стосовно держав європейського співтовариства, держав-кандидатів на вступ в ЄС та деяких інших держав, Україну віднесено до групи «інноватор, що формується» разом з Болгарією, Македонією та Румунією. Проведений покомпонентний аналіз свідчить, що Україна має значні нереалізовані можливості в інноваційному розвитку, особливо щодо комерціалізації нововведень і у сфері захисту прав на інтелектуальну власність [3].

Окремо підкреслено, що основою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал, тобто знання та навички, якими володіють люди, що дають змогу їм створювати цінність у світовій економічній системі. Його ефективна

реалізація і є головною конкурентною перевагою [3]. «Стратегією цифрового розвитку інноваційної діяльності України» визначено, що важливою складовою інноваційної екосистеми є захист прав інтелектуальної власності. Досконала та ефективна система інтелектуальної власності не тільки захищає матеріальні права розробника інновацій, але і створює додаткові стимули для інвестування в дослідження та розробку [4].

Всесвітньою організацією інтелектуальної власності було оприлюднено Глобальний інноваційний індекс 2024, який представляє останні світові інноваційні тенденції та щорічний рейтинг інновацій 133 економік світу. Україна посіла 60 позицію із 133 країн та 34 позицію серед 39 економік Європи [5]. Водночас, незважаючи на складні умови, Україна виробляє більше інноваційної продукції порівняно з рівнем інвестицій в інновації, відносно свого ВВП [6].

Вважаємо, що одним із вихідних завдань успішного інноваційного розвитку України є її активна співпраця і подальша інтеграція до Європейського Союзу. 1 вересня 2017 року набула чинності Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що обумовило, серед інших, інтеграцію України до європейського економічного простору, посилення її інноваційної спрямованості, стрімкого інноваційного розвитку, підвищення рівня її конкурентоздатності. Одним з пріоритетних напрямів Угоди про асоціацію є наближення законодавства України до норм і стандартів Європейського Союзу, що зумовлює переоцінку досвіду і знань, пов'язаних з комерціалізацією інновацій на світовому рівні, та вимагає застосування нових підходів до врегулювання їх на законодавчому рівні [7, с. 1].

Окрім інших завдань, Угодою передбачено розвиток і посилення наукової та технологічної співпраці задля як наукового розвитку як такого, так і зміцнення наукового потенціалу для вирішення національних та глобальних викликів [8]. Ч. 3 ст. 230 передбачає зобов'язання сторін у сфері захисту прав інтелектуальної власності, зокрема згідно з Угодою ТРІПС у частині забезпечення подальших додаткових заходів, процедур та засобів

захисту, необхідних для забезпечення дотримання охорони прав інтелектуальної власності [9].

Співробітництво між Сторонами спрямовується, у тому числі, на сприяння залученню України до Європейського дослідницького простору.

П. 10 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» Європейський дослідницький простір визначається як система програм та політичних інструментів, що об'єднує інституційне середовище досліджень і розробок держав – учасниць Європейського Союзу та асоційованих членів з метою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, вільного трансферу знань, мобільності дослідників [10]. Україна бере участь як асоційована країна у всіх частинах Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» (Програма «Горизонт Європа»), зазначених у статті 4 Регламенту (ЄС) 2021/695 та реалізуються через програми, встановлені Рішенням Ради (ЄС) 2021/764 – в найсучасніших версіях та завдяки фінансовому внеску до Європейського інституту інновацій та технологій [11].

Ст. 375 Угоди відзначено, що співробітництво між Сторонами спрямовується на сприяння Україні у підтримці реформування та реорганізації системи управління науковою сферою та дослідних установ (зокрема в розвитку її потенціалу щодо розвитку науки і технологій) з метою сприяння розвитку конкурентоспроможної економіки та суспільства, яке базується на знаннях» [9, с. 10]. У подальшому, для збереження наукового потенціалу, Україні необхідно буде використати всі можливості Угоди про Асоціацію з ЄС та Угоди про участь в рамкових програмах з науково-технічного співробітництва, міжнародної практики і досвіду у зазначеній сфері.

Верховна Рада України ухвалила рішення про відновлення дії Угоди між Україною та Європейським Союзом про наукове і технологічне співробітництво. Відповідний законопроект було прийнято на пленарному засіданні ВРУ 15 липня 2021 року. Угода розширює та зміцнює співпрацю в галузях, які становлять спільний інтерес та створює нормативно-правове

підґрунтя для проведення спільних досліджень у партнерстві зі вченими країн Європейського Союзу [12].

В Європейському Союзі механізм охорони фундаментальних наукових досліджень передбачений комплексною інституційною та програмною підтримкою наукових досліджень і технологічних інновацій, через європейські регламенти, стратегічні програми та ініціативи. Зокрема, Пактом про дослідження та інновації в Європі від 26.11.2021 р., окреслено напрямки співпраці між державами-членами, науковцями, інституціями та бізнесом, визначено спільні цінності та принципи, на яких ґрунтується Європейський дослідницький простір (ERA) [13].

За словами Президентки Європейської комісії Урсули фон дер Ляйен наука і, зокрема, наукові дослідження мають стати ключем до майбутнього в Європі, які здатні перетворювати ідеї у новаторські відкриття [14].

Динаміка розвитку інновацій наочно демонструє, що вільна реалізація дослідниками власних творчих задумів без будь-яких обмежень відіграє ключову роль у численних результатах фундаментальних досліджень, відкриттях, які згодом стають основою для створення проривних технологій і подальшого успішного економічного розвитку.

На думку Марії Лептин, Президентки Європейської Ради досліджень, передові фундаментальні дослідження продовжують робити свій внесок у тривалий, складний та повторюваний процес створення сучасних інновацій і Європейський Союз інвестує в це через Європейську дослідницьку раду (ERC) [15].

За її словами: «ми фінансуємо такі дослідження, не очікуючи миттєвої технологічної вигоди. Тим не менш, окрім фундаментальних відкриттів, дослідники, розробки яких фінансуються Європейською дослідницькою радою, також створили багато стартапів та передали результати своїх досліджень існуючим компаніям... їх наукові публікації, що є цінними для розвитку нових наукових напрямів, найбільше цитуються у поданих заявках на отримання патентів компаніями та установами по всьому світу» [15].

Аналіз показує, що понад 40 % проєктів, заснованих на дослідженнях, що фінансуються Європейською дослідницькою Радою, згодом були втілені в патенти. Такі результати свідчать про те, як передові фундаментальні наукові дослідження сприяють технологічному розвитку [16]. Водночас, лідери наукових кіл Європейського Союзу закликали уряди інвестувати більше у фундаментальні дослідження на Всесвітньому економічному форумі в Давосі [17].

Результати цільових фундаментальних досліджень, які спроможні визначити найбільш ефективні напрями і необхідну базу для створення високотехнологічних і технічних рішень і потребують сьогодні належної правової охорони. На сучасному етапі існує правова охорона окремих технічних і технологічних рішень через видачу на них охоронних документів – патентів. Разом з тим, поза увагою залишаються результати фундаментальних наукових досліджень, які спроможні визначити найбільш ефективні напрями і необхідну базу для створення високих технологій.

З огляду на зазначене вважаємо за доцільне удосконалити механізм правової охорони результатів цільових фундаментальних наукових досліджень, забезпечити таку охорону шляхом ухвалення відповідного Закону або внесення змін до окремого законодавства, дотичного до зазначеної сфери з урахуванням напрацьованого європейського досвіду.

Підсумовуючи вищенаведене, слід визначити концептуальні напрями які, на наш погляд, будуть відображати основні тенденції у подальшому розвитку сфери інтелектуальної власності з урахуванням європейських цінностей. До таких належать:

- визначення ролі інтелектуальної власності в інноваційному розвитку України як ключового чинника у формуванні економічних переваг для нашої держави;
- необхідність виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань, згідно Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, гармонізації національного законодавства про інтелектуальну власність із положеннями *acquis* ЄС;

– необхідність збереження інтелектуального, наукового потенціалу країни через створення сприятливих чинників для стимулювання і розвитку наукової, винахідницької активності, стартапів, напрацювань і розробок, які створюються, зокрема, у воєнно-промисловому комплексі, та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;

– поглиблення міжнародного партнерства через взаємодію і співпрацю з зарубіжними стейкхолдерами та структурами у тому числі, шляхом послідовного приєднання до міжнародних угод, директив, стратегічних програм і договорів;

– оновлення цивільного законодавства в контексті книги 4 ЦК України «Право інтелектуальної власності» і приведення спеціального законодавства у відповідність до норм ЦК України з урахуванням євроінтеграційного вектору розвитку законодавства;

– забезпечення ефективної правової охорони результатів фундаментальних наукових досліджень як бази для створення новітніх технологій, принципово нових технічних і технологічних рішень в контексті європейського досвіду у зазначеній сфері.

Висновки. На сучасному етапі триває процес оновлення цивільного законодавства, який передбачає, в тому числі, необхідність комплексного реформування всіх книг ЦК України і, зокрема, Книги 4 «Право інтелектуальної власності». Таке оновлення має корелюватися з євроінтеграційним вектором розвитку нашої держави, що передбачає поступове наближення до європейських цінностей і норм, зокрема, в частині адаптації вітчизняного цивільного законодавства до законодавства ЄС. Водночас, економічні переваги у найбільш високорозвинених країнах світу формуються саме за рахунок ефективної і дієвої системи правової охорони інтелектуальної власності як ключової складової інноваційного розвитку. З урахуванням цього істотного фактору і визначені концептуальні напрями, які потребуватимуть подальшого розвитку і ефективного виконання всіх зобов'язань, які взяла на себе Україна.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Yev. Bulat. About the necessity to consider the assessment of lost intellectual potential when determining the amount of reparations. *Międzynarodowa Konferencja Naukowa. Odpowiedzialność za szkody wojenne w Europie*, 5–6 października 2023. Warsaw, Poland. 7 p.
2. Сухий Д. В. Трансформаційні процеси в Україні в умовах війни. *Публічне урядування*. 2024. 1 (38). 79–84. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-1\(38\)-10](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-1(38)-10)
3. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#Text>
4. Стратегія цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 р. № 1351-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-p#Text>
5. Інформаційні матеріали щодо стану інноваційної діяльності. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb&title=Informatsiini>
6. Глобальний інноваційний індекс 2024: як Україна зберігає інноваційний потенціал в умовах війни. URL: <https://nipo.gov.ua/hlobalnyj-innovatsijnyj-indeks-24/>
7. Булат Є. А. Проблеми удосконалення правової охорони результатів інтелектуальної діяльності в процесі інтеграції України в Європейський дослідницький простір : автореф. дис. ...докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2018. 35 с.
8. Європейський дослідницький простір як орієнтир розвитку освіти і науки в Україні. Олег Топузов, Олена Локшина, Аліна Джурило, Оксана Шпарик. 2023. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/698/771>
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
10. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. станом на 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
11. Угода між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії, з іншої сторони, про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програмі з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії (2021–2025), комплементарній до Рамкової програми з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». Ратифіковано Законом № 2233-IX від 03.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-21#Text
12. Відновлено дію Угоди між Україною та Європейським Союзом про наукове і технологічне співробітництво. URL: <https://mon.gov.ua/news/vidnovleno-diyu-ugodi-mizh-ukrainoyu-ta-evropeyskim-soyuzom-pro-naukove-i-tehnologichne-spivrobitnitstvo>
13. Харківський національний університет внутрішніх справ. Пакт про дослідження та інновації в Європі. URL: <https://univd.edu.ua/uk/post/2252>
14. Closing speech by President von der Leyen at the 'Choose Europe for Science' event at La Sorbonne. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/da/speech_25_1130
15. Maria Leptin. Here is why we need to fund fundamental scientific research. URL: <https://www.weforum.org/stories/2023/01/here-s-why-fund-fundamental-scientific-research-davos2023>
16. New study reveals how frontier research spurs patented inventions. URL: <https://erc.europa.eu/news-events/news/new-study-reveals-how-frontier-research-spurs-patented-inventions>
17. EU research leaders spotlight fundamental science at World Economic Forum. URL: <https://sciencebusiness.net/news/Basic-science/eu-research-leaders-spotlight-fundamental-science-world-economic-forum>